



DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede



Historisch Museum Ede

2000-4

Sâlon de Thé
≡Le Bâton≡

HOF VAN GELDERLAND EDE

Chocolaterie, Croissanterie en Vlaaierie

de lekkerste winkel van Ede en omstreken

Gerrie en Joyce Meeuwissen

Telefoon (0318) 615 516 • Fax (0318) 653 675

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken

Draadmateriaal

Gereedschap

Verf

IJzerwaren

* Bezorgen gratis

Hout Board Triplex

Wandplaten Schroten

Wandweefsel

Dit alles natuurlijk bij

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. (0318) 611 680

** Wij geven u een deskundig advies*



DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
28e jaargang nr 4 december 2000

Van het bestuur

Nu De Zandloper, nummer 4 van de 28e jaargang, in de bus is gevallen, gaan we het jaar en de eeuw afronden. Wellicht ook de reden waarom er zoveel activiteiten waren dit afgelopen jaar. Er was duidelijk een drang nog allerlei zaken te realiseren in het gedenkwaardige jaar 2000.

In het bestuur vonden mutaties plaats in de sleutelposities van secretaris en voorzitter. In de jaarvergadering op 26 april 2000 werd de heer P. Bon benoemd tot opvolger van de heer D. van Veldhuizen en in de bijzondere ledenvergadering van 17 oktober 2000 werd op voordracht van het bestuur de heer E. Lagerweij benoemd tot voorzitter van de Vereniging Oud Ede ter opvolging van de heer D. Boot. Op de ledenvergadering heeft de heer Lagerweij zichzelf geïntroduceerd. "Het beleid zal worden voortgezet.", zo besloot hij zijn inleiding.

Na de bevestiging van de benoeming werd afscheid genomen van heer D. Boot. In 1994 werd hij in het bestuur benoemd. Het vormgeven van het P.R.-beleid had zijn grote belangstelling. In 1998 werd hij gevraagd om in zijn resterende bestuurstermijn als voorzitter op te treden. Na zijn terugtreding zullen de prioriteiten voor hem verschuiven. Ter bevestiging van de lovende woorden bij zijn afscheid, werd hem een decoupeerzaag aangeboden waarmee hij andere vaardigheden beter vorm kan geven.

De oktobermaand was druk bezet. Tijdens de bijzondere ledenvergadering werd de videofilm "Een wandeling door Ede in de vorige eeuw" gepresenteerd. De videofilm is nog een activiteit uit het Jubileumjaar 1999 die eerst nu kon worden afgerond. De film is te koop en kost f 30,-. Leden krijgen een korting van f 5,-.

Daags na de ledenvergadering, 18 oktober, werd een nieuw boek over de kerkgeschiedenis van Ede gepresenteerd. Het boek "De kerk als moeder", auteur ds. T. van 't Veld, is onder auspiciën van de vereniging Oud Ede uitgegeven. In het voorjaar kon men op het boek intekenen. De eerste druk is inmiddels uitverkocht. De tweede druk is echter binnenkort verkrijgbaar. De prijs bedraagt f 40,-.

Een aantal leden heeft tot heden verzuimd de contributie over het jaar 2000 te voldoen. Wilt u dit verzuim zo spoedig mogelijk herstellen. Met dank voor uw medewerking. Het bespaart ons het verzenden van aanmaningen.

Tot slot wensen wij u allen prettige feestdagen toe en een vreugdevolle overstap naar de 21e eeuw.

Van de redactie

De redactie heeft onlangs afscheid genomen van Gosse Stel en Jaap Nijdam. Gosse Stel heeft vanaf 1993 met grote inzet de tekstredactie en de verzorging van de layout van De Zandloper voor zijn rekening genomen; zijn vakkennis heeft geleid tot de voortgaande professionalisering van De Zandloper. Jaap Nijdam was vanaf 1995 lid van de redactie, maar hij schreef al in de jaren tachtig bijdragen in De Zandloper. Een selectie van zijn artikelen omvat de geschiedenis van het spoor- en tramverkeer in Ede, de afloop van het water in de Gelderse vallei en het Poortgebied in Ede Oud-Zuid. Beide redacteuren zijn hartelijk bedankt voor het vele werk dat zij verricht hebben en voor hun enthousiasme en betrokkenheid.

Dit keer weer een gewone Zandloper met de volgende artikelen van leden van de Werkgroep Geschiedenis. Zwerus de Nooij vervolgt zijn serie Edese industrieën met de voormalige wasserij 'Gelria'. Cor Bleeker verdiepte zich Zorgcentrum St. Barbara en vertelt de geschiedenis daarvan tot in de jaren zeventig van de vorige eeuw. Ds. T. van 't Veld heeft enige korte verhalen geschreven over kerkelijke gewoonten en gebruiken waarvan het eerste de titel heeft "Zorg voor de armen". Natuurlijk is er ook aandacht voor de presentatie van zijn boek "De kerk als moeder". Dick Boot vertelt over het totstandkomen van de video "Een wandeling door Ede in de vorige eeuw". Verder is er het museumnieuws van Dirk-Jan List en een boekbespreking over het boek "Aalbert van Schothorst" van J.J. Speelziek.

Zorg- en wooncentrum "St. Barbara"

door Cor Bleeker

Voorgeschiedenis van St. Barbara

Het tegenwoordige zorg- en wooncentrum "St. Barbara", gelegen aan de Zuidelijke Spoorstraat langs de Kippenlijn, is ontstaan in de jaren twintig. Toen is de basis gelegd voor wat nu een volwaardig zorg- en wooncentrum is.

Het ontstaan van St. Barbara is een rechtstreeks gevolg van de oprichting van de nieuwe fabriek van de ENKA in 1918. De ENKA koos Ede als vestigingsplaats, vanwege de ligging aan de spoorlijn van Utrecht naar Arnhem. Verder vond men Ede aantrekkelijk omdat er schoon grondwater beschikbaar was voor de productie van de garens. Maar om een fabriek te laten draaien zijn er werknemers nodig. Uit Ede kwamen vooral boerenarbeid(st)ers - soms vanwege een aanvulling op hun loon - in de fabriek werken. Het waren er echter te weinig en men besloot om werknemers uit de (verre) omtrek te "ronselen". Met speciale treinen en met de opvallende, blauw geschilderde ENKA-bussen werden zij van elders aangevoerd, zelfs vanuit de provincie Limburg. Het valt te begrijpen dat dit heen en weer reizen een grote belasting was voor de werknemers. Ook de directie was hiermee niet gelukkig en nam het besluit om woningen voor het personeel te bouwen. Zo ontstond de (recent weer in oude staat gerenoveerde) wijk Ede-Zuid tussen de Parkweg, de Kerkweg en de spoorlijn Utrecht-Arnhem.

Er was echter ook behoefte aan tijdelijke huisvesting in de vorm van een pension. Nu stond in de buurt van de ENKA het "Parkhotel". Dit was een grote villa die tevens dienst deed als pension annex café-restaurant. Op dit pand, dat gelegen was in de onmiddellijke nabijheid van het station, liet de ENKA-directie haar oog vallen. In 1925 werd het Parkhotel geschikt gemaakt voor bewoning. Er werd een concerge-echtpaar aangetrokken. Het heeft echter niet lang geduurd; een jaar later werd het pension weer opgeheven. De reden is niet meer te achterhalen. Was de leiding niet meer opgewassen tegen haar taak? Wij weten het niet. Goede raad was duur. Zo kon het niet doorgaan. Enerzijds wilde de directie dat de arbeid(st)ers hun werk in alle rust konden doen, en anderzijds dat zij een goede behuizing zouden hebben.



Een oude foto van het toenmalige Parkhotel. (Foto: Archief gemeente Ede)

Het begin

Er werd contact gezocht met de Edese parochie die onder leiding stond van pastoor Rooswinkel. Deze had de leiding overgenomen van pastoor Padberg, die op 3 november 1923 was overleden. In een gesprek met de ENKA-directie werd pastoor Rooswinkel gevraagd om over een oplossing na te denken. Nu was er in Amersfoort sedert lange tijd een congregatie van de zusters van St. Jozef. Deze congregatie, die onder bescherming van de Heilige Barbara stond, had kort daarvoren haar 50-jarig bestaan gevierd. Pastoor Rooswinkel reisde naar Amersfoort en zocht contact met de "algemene overste" om de situatie te bespreken. Na de nodige onderhandelingen werden zes zusters toegezegd, maar onder de voorwaarde dat er een kapel aanwezig moest zijn. Wilden de zusters hun werk goed doen dan moest er een ruimte zijn, een soort stilte-centrum, waar zij geestelijk weer "bijgetankt" konden worden. Aan deze voorwaarde werd voldaan.

Op 20 juli 1926 arriveerden zes zusters in gezelschap van de eerwaarde "moeder Antonia en zuster Padua", wier burgernaam Geraldina Swarte was; zij werd aangesteld als "plaatselijk overste" in Ede. Op 8 augustus werden de eerste tien meisjes uit Limburg opgenomen. Van deze tien moesten er vier weggezonden worden, omdat zij zich niet aan de voorschriften hielden. Weldra groeide het aantal meisjes naar veertig. Deze verzorging van Limburgse meisjes, die bij de ENKA werkten, was het begin wat nu het huidige zorgcentrum St. Barbara is. De toenmalige naam was "Tehuis voor R.K. werksters".

Op 22 oktober 1926 schreef de heer Frans Evershamm een stukje over dit tehuis. We citeren: "Op 20 Juli 1926 werd het huis, dat aangenaam gelegen is te midden der eikenboschjes nabij het station, betrokken. Op het oogenblik herbergt het 6 Zusters en 32 meisjes, doch weldra zullen alle 46 plaatsen bezet zijn. De meisjes zijn allen afkomstig uit het Limburgsche mijndistrict, en zijn door de inspectrice der fabriek in samenwerking met de Arbeidsbeurs te Heerlen uitgezocht uit nette en degelijke gezinnen. Ze moeten hun intrek nemen in het Tehuis, opdat zooveel waarborgen bestaan, dat zij die goed en braaf, ver van het ouderlijk huis haar brood zijn gaan verdienen, ook goed en braaf blijven. Doch tevens is het de bedoeling, dat de meisjes buiten de fabrieksuren zooveel mogelijk alles leren wat een latere huisvrouw en moeder weten en kunnen moet."

De Zeereerwaarde Heer B.H. de Groot, als Rector belast met de geestelijke leiding in het Rijksopvoedingsgesticht te Amersfoort, publiceerde een artikel in het Maandblad voor Beroepskeuze: "Aanleg en Beroep" (mei 1927). Onder het opschrift: "Een mooi sociaal werk" zette hij de inrichting van het gebouw uiteen en toonde aan "hoe de Directie der Kunstzijdefabriek voor haar edel streven naar verbetering en verheffing van het innerlijk gehalte van haar talrijk vrouwelijk personeel geen beter middel wist te vinden, dan de jongere meisjes onder te brengen in een internaat aan E.E. Zusters toevertrouwd". Hiernaast gaf hij het financiële voordeel aan dat er voor de meisjes aan verbonden was, en wel hoeveel zij gemiddeld per week overhielden na aftrek van het kostgeld. Hij wees er op, dat de meisjes ten tijde van ziekte gratis door de fabrieksarts behandeld werden, terwijl zij 90% van het grondloon, vermeerderd met circa 50% van de gemiddelde premie, uitgekeerd kregen.

Crisisjaren

De crisisjaren lieten een en ander niet onberoerd. In 1931 meldde de directie van de Enka aan de Algemeen Overste dat de meisjes voortaan maar voor een half jaar zouden worden aangenomen. Deze gaf hieraan haar toestemming. Wat er gebeurd zou zijn als er geen toestemming was gegeven, vermeldt de historie niet. We mogen aannemen dat de toenmalige rooms-katholieke Kerk de bevoegdheid bezat om te weigeren en niet accoord te gaan met dit ENKA-voorstel. Omdat het steeds slechter ging met de economie, en uiteindelijk ook met de ENKA, besloot de directie om met ingang van 1 januari 1933 geen gebruik meer te maken van het internaat. Er werkten inmiddels te weinig meisjes op de fabriek. Wat zo mooi begonnen was, werd nu met sluiting bedreigd. Zeven jaar heeft dit werk zijn vruchten afgeworpen. De sluiting had evenwel nog andere gevolgen, namelijk dat ook de zusters op straat zouden komen te staan en naar Amersfoort zouden moeten terugkeren. Dat zag de Edese pastoor ook in en dat bracht hem op het idee om deze werksters van het "eerste uur" ergens anders in Ede hun werk te laten voortzetten. Dit zou mogelijk zijn in villa "Overveen", die eigendom was van de ENKA en die gesitueerd was op de hoek Stationsweg en



Villa Overveen rond 1980. (Foto: Archief gemeente Ede)

Berkenlaan. Na enig overleg wilde de directie van de ENKA deze villa wel verhuren en eventueel ook verkopen. Er werd voor dit alles eerst toestemming gevraagd aan de congregatie in Amersfoort. Deze ging accoord met het huren van de villa. In januari 1933 werd villa "Overveen" betrokken en ingezegend. De meisjes die nog op de fabriek werkten, kregen de opdracht om naar hun nieuwe behuizing te verhuizen. Als blijk van welwillendheid van de ENKA tegenover de congregatie ontvingen de zusters als gouden handdruk de inventarisatie van de kapel cadeau, alsmede enige huishoudelijke artikelen tegen billijke prijs.

Omdat er nog genoeg ruimte in villa "Overveen" overbleef werden er ook andere mensen toegelaten, onder andere het echtpaar De Ruiters, mevrouw Hof-Lieske en mevrouw Hardeemann. In september 1934 werd overwogen de villa in eigen beheer te nemen. Ook werd gedacht aan kopen, maar daarvan werd af gezien. Wat de reden is geweest weten we niet. Was het de prijs die de directie voor deze villa bedong? Dit lijkt niet waarschijnlijk, gezien de gulheid van deze instelling, die dit werk altijd met liefde heeft begeleid.

Nieuwbouw

Vervolgens werd besloten om een nieuw tehuis te bouwen naast de pastorie aan de Stationsweg. In de Tweede Wereldoorlog werd dit huis gebombardeerd; later is op die plek het KMT (Katholiek Militair Tehuis) gebouwd. Ook dat is inmiddels weer verdwenen. Nu staat er een modern kantoorpand. Maar in de jaren dertig was het zover nog niet.

Op 17 september 1934 werd met de bouw van het tehuis begonnen. Hiervoor was koninklijke goedkeuring nodig die een jaar later kwam. In 1935 was de bouw gereed en werd het nieuwe gebouw, dat de naam "St. Barbara" kreeg, ingezegend. Aan de Padberglaan was er tevens een naai- en bewaarschool aan verbonden. Dit was de eerste stap op weg naar de latere bejaardenzorg. Op 20 oktober 1935 kreeg een van de zusters opdracht om een kookcursus op te starten; hiervoor meldden zich 18 leerlingen aan.

In 1937 werden plannen opgesteld om het tehuis uit te breiden. Op 2 december van dat jaar kwam er een aanbesteding ten behoeve van het bijbouwen van een vleugel en om het bestaande gebouw te renoveren. Deze renovatie hield in dat alle kamers de beschikking kregen over warm en koud water en dat op elke verdieping twee badkamers gerealiseerd werden. Ook werd gezorgd voor een CV-installatie en een lift. Het gebouw bestond nu uit twaalf grote en acht kleine kamers. Op 30 juni 1938 kreeg pastoor Smilders de opdracht het pension in te wijden. In dit nieuwe gebouw werden de bewoners naar de eisen van die tijd gehuisvest. Niet onvermeld mag blijven dat er in dit pension een apart gedeelte was ingericht voor zogenaamde minvermogenden, die een aparte ingang moesten gebruiken. Tegenwoordig zouden we dat discriminatie noemen, maar in die tijd waren dit soort verschillen niet ongewoon. In oktober 1938 werd besloten een priester aan te stellen die de zorg zou krijgen over de bewoners. Daarnaast had hij tot taak bestond om de Edese militairen te begeleiden.

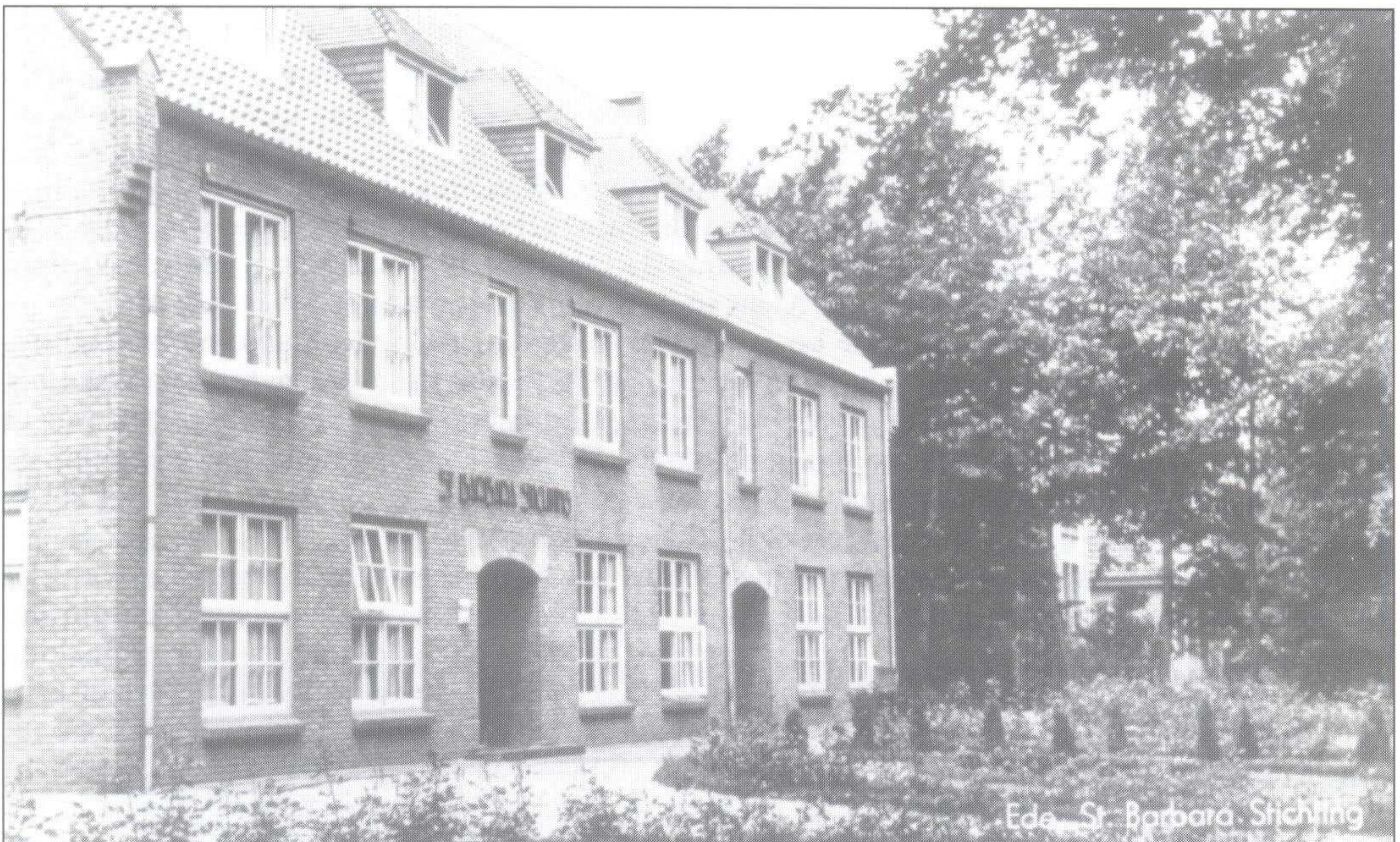
Tweede Wereldoorlog

In het begin van de oorlog (1940) kon het werk van de stichting aanvankelijk nog voortgezet worden. Naast het pand van de Barbarastichting stond een huis met tuin te koop. Besloten werd om dit pand aan te kopen. Op 13 september werd dit eigendom van de stichting.

Het aantal werkzame personen was ondertussen gegroeid van zes naar zestien personen, inclusief een wijkverpleegster. De stichting kreeg ook meerdere malen bezoek van een delegatie Duitsers. Dit had ogenschijnlijk nog niets te betekenen, maar dat was slechts schijn. Op 5 december kreeg het bestuur de opdracht het internaat per 17 december te ontruimen. Terwijl de leiding bezig was alles in te pakken, kwam er een tegenbericht tot uitstel. De reden werd niet gegeven. Dit was zo de gewoonte van deze "heren". Later bleek dat dit uit-

stel geen afstel was. Op 17 januari 1943 ging de ontruiming toch door. De SS nam de leiding over en vorderde dit pension. Negen zusters verhuisden naar het adres Grotestraat 47. De naam van deze straat is later veranderd in Notaris Fischerstraat. Als we dit gebouw nu uit nostalgisch oogpunt zouden opzoeken, wacht ons een teleurstelling want het gebouw is gesloopt.

Naar de Padberglaan vertrokken zeven zusters, de pater en vijftien pensiongasten. Zo werd dit werk verspreid over verschillende locaties. Op 17 september 1940 werd Ede gebombardeerd. Een deel van de kleuterschool werd getroffen en ook het aangekochte huis werd zwaar beschadigd en was niet meer bewoonbaar. Het deel dat overeind bleef werd 's nachts door de SS in brand gestoken. Hierdoor moest men na de bevrijding praktisch opnieuw beginnen.



Het gebouw van St. Barbara aan de Stationsweg. (Foto: Archief gemeente Ede)

Bevrijding

Op 17 april 1945 werd Ede bevrijd. Op 3 juli 1945 werd weer gestart met de naaischool aan de Padberglaan. Ook het werk op de kleuterschool kwam weer op gang; dit gebeurde op 9 juli. De zusters hadden voor de kleuterschool een lokaal gehuurd van de St. Antonius-school, maar een maand later werd deze weer opgeheven. Het aantal zusters was in de loop der jaren verminderd; de overgebleven zusters waren nu actief in de gezondheidszorg.

In april 1946 werd begonnen met de herbouw van de verwoeste school. Voorlopig werd deze ingericht als woning voor de zusters, die nog steeds in de Grotestraat verbleven. De kosten van de bouw werden betaald door het kerkbestuur en de congregatie van St. Jozef in Amersfoort.

Het bestaande pension werd per 1 augustus opgeheven. Door het bestuur werd uitgekeken naar uitwijkmogelijkheden voor deze mensen. In Harderwijk waren twee gebouwen die uitermate geschikt waren voor opvang, namelijk het Pius-ziekenhuis en het pension "Westerholt". Tegelijk met de bewoners waren ook twee zusters van het eerste uur, vermoedelijk de zusters Aloisa en Walburgia, meegegaan. Inmiddels was de herbouw van de verwoeste

school, die in april begonnen was, in december klaargekomen. Op 29 december gingen de zusters naar deze school. Een van de lokalen werd gebruikt voor de naaischool.

Ook de zusters en de priester werden er gehuisvest. Op de bovenverdieping werd ruimte gecreëerd voor een kapel. Het takenpakket werd ook uitgebreid met onder andere wijkverpleging en onderwijs op de katholieke scholen.

Voortgang van het bejaardenwerk

In 1947 werd een landelijk overkoepelend orgaan voor bejaardenzorg opgericht; de naam hiervan was "Rooms Katholieke Landelijke Stichting tot Bejaardenzorg". Op 2 januari 1950 vond een vergadering plaats tot oprichting van een Edese katholieke stichting voor bejaardenzorg. De heer van Gun van de genoemde landelijke stichting was uitgenodigd om in grote lijnen aan te geven aan welke voorwaarden moest worden voldaan om een lokale woningstichting te kunnen oprichten. Staande deze vergadering werd een voorlopig bestuur benoemd, bestaande uit de heren A. Merlijn (voorzitter), H. Vasthof (vice-voorzitter) en L.M. Bouwman (secretaris). Geestelijk adviseur werd pastoor Eppink, die naar Ede was gekomen als opvolger van pastoor Smilders. Op 7 januari van dat jaar kregen de secretaris van de landelijke stichting in Utrecht, de heer J.J. Smit en notaris Veldbergge in Arnhem, opdracht om de statuten te ontwerpen voor de op te richten woningstichting voor bejaarden "St. Barbara". Intussen werd uitgezien naar een geschikt bouwterrein. Er werd gedacht aan een stuk grond aan de Muldersweg, maar dit werd wegens ongeschiktheid afgewezen. Op een voorstel van de heer Westhoff werd een bezoek gebracht aan twee terreinen, die in aanmerking konden komen, namelijk het Zwarte Laantje tegenover de achterkant van het (voormalige) Juliana ziekenhuis en een terrein dat gelegen was aan het eind van Laan 1933. Dit terrein was eigendom van mevrouw M.C. Gaastra in Dordrecht. Er was echter nog een derde optie. Bij het station Ede-Wageningen lag vlak bij de noodkerk nog een stuk grond dat praktisch bouwrijp was. De eigenaar was de heer Liebschut uit Den Haag. Via een makelaar werd met hem contact opgenomen. Uiteindelijk werd er gebouwd aan het einde van de Laan 1933 op het Minister Aalbersepark. Voordat tot de bouw werd overgegaan moesten nog enige zaken worden geregeld. Zo werd de gemeente Ede toestemming gevraagd voor de bouw. Een gedeelte van de aanvraag luidde als volgt: "Geachte heren, Onder verwijzing naar het contact dat de centrale te Utrecht, de R.K.L.B.B., met u heeft gehad, delen wij u mede, dat de constituering van de E.K.S.B. blijkens bijgaand notarieel afschrift der stichtingsacte is geschied. Wij mogen u daarom voor de goede orde om medewerking verzoeken, om ons het doen bouwen ener moderne streekbehuizing voor in hoofdzaak katholieke bejaarden op korte termijn mogelijk te maken. De woningbouwstichting "St. Barbara", welke zich eveneens constitueerde, welke zich binnenkort aan u te mogen presenteren, heeft zich in principe bereid verklaard de bouw met uw medewerking en met de woningwet tot stand te brengen....."

Tot zover deze brief van 13 januari 1950. In die tijd schreef men nog zulke brieven aan de overheid. Nu zou men dat anders formuleren. Medio 1951 werd met de bouw begonnen. Op 12 maart 1952 vond de eerste steenlegging plaats. De ingebruikname was op 9 september 1952. Kardinaal Alfrink verrichtte de opening. Dit nieuwe bejaardencentrum, gelegen aan het Minister Aalbersepark, bevatte binnen de destijds geldende regels: "een verzorgingstehuis van 91 bedden (waaronder begrepen de huisvesting van personeel, logé's, directrice en enige zusters), en tweeënveertig woningen voor ouderen, die in staat waren een zelfstandige huisvesting te voeren". Het hele complex heeft een bedrag gekost van f 859.452,—.

De ontwikkeling van het verzorgingshuis was zodanig, dat de bezettingsgraad regelmatig steeg. In een rapport van de inspectie Bejaardenoorden van de provincie Gelderland van mei 1973 werd geconcludeerd dat het feitelijk aantal gehuisveste bejaarden in het tehuis veertig personen was. Dit mochten er volgens de Inspectie maar dertig zijn. De grotere

bezetting werd veroorzaakt doordat er teveel kleine kamers waren van slechts zes vierkante meter. De reden om meer mensen te huisvesten was misschien dat het bestuur van de gedachte uitging: "hoe meer zielen hoe meer vreugd en des te meer inkomsten".

Naar nieuwbouw

Deze situatie kwam niet uit de lucht vallen. Het bestuur had deze problematiek al eerder gesignaleerd. Er was eigenlijk maar één oplossing en dat was een gedeeltelijke nieuwbouw. Op 21 oktober 1968 vond hierover een gesprek plaats. Dit gesprek was in feite de aanzet om tot een gedeeltelijke nieuwbouw te komen. De participanten waren het bestuur van de E.K.S.B. in Ede, de directie Volkshuisvesting van het ministerie en de Gemeente Ede. Ook in die tijd draaiden de ambtelijke molens heel langzaam. In 1975 (dus 7 jaar later) werd het fiat gegeven. In die tussentijd is er heel wat vergaderd. De problematiek was dan ook zeer complex. Er kwam ook bij, dat de overheid niet zo soepel was. Geregeld werden de plannen gewijzigd, maar de feitelijke afronding vond plaats toen in maart 1976 de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening een machtiging gaf tot "gunning". Eindelijk was het dan zover.

Start van de bouw

In de Edese krant van 9 april 1975 wordt de nieuwbouw gememoreerd die de E.K.S.B. in dat jaar aan het Minister Aalbersepark voornemens was te realiseren. Het was een aanzienlijk verbeterings- en moderniseringsplan van het bejaardenhuis waaraan ook nieuwbouw werd gekoppeld van drie woonlagen. Het aantal bewoners zou hierdoor niet uitgebreid kunnen worden. De reden hiervoor was, dat de bestaande kamers volgens de bestaande normen te klein waren. Er moest namelijk meer comfort komen. En omdat te bereiken was het nodig om de ongeveer 50 kamers in het tehuis te vergroten. Dit ging ten koste van een aantal bestaande appartementen. Dit werd opgevangen door de geplande nieuwbouw te reserveren voor de bewoners van de kamers die kwamen te vervallen. Desgevraagd door de verslaggever van de Edese krant, meldde de heer Arts, voorzitter van de Edese Stichting St. Barbara, dat de kosten enige tonnen beliepen.

In de zomer van 1976 werd met de bouw begonnen; deze was in twee fasen gepland. In de eerste fase werd een bestaande vleugel gesloopt. De bewoners werden tijdelijk gehuisvest in een houten noodbehuizing, welke opgebouwd werd op de vrije grond van het Minister Aalbersepark. Hier verbleven de bewoners totdat de nieuwe woonvleugel in de zomer van 1977 gereed was. Vervolgens werden de intact gebleven vleugels gerenoveerd en gemoderniseerd. Deze operatie werd in december 1977 voltooid. De bewoners kregen daarmee de beschikking over een tehuis dat voldeed aan de eisen van de tijd.

Op 26 mei 1978 kwam Kardinaal Alfrink naar Ede voor de "officiële eerste steenlegging". Dit was de tweede officiële handeling die de kardinaal voor St. Barbara verrichtte.

Ontwikkeling van het verzorgingshuis

Het oorspronkelijke complex bevatte de mogelijkheid 91 mensen te huisvesten. De kernoppervlakte van dat tehuis was ongeveer 2700 m² of anders gezegd 30 m² per bewoner. Op deze oppervlakte was een zit/slaapkamer gesitueerd van minimale afmetingen. De kamers waren voorzien van een wastafel met alleen koud water. De sanitaire voorzieningen waren centraal aangebracht. In zijn nieuwe omvang (1977) bood het plaats aan 53 personen. De kernoppervlakte was nu uitgebreid naar ongeveer 2800 m² ofwel ongeveer 53 m² per bewoner. Deze vooruitgang ging ten koste van het aantal bewoners. De grotere oppervlakte per bewoner was gebaseerd op het inzicht dat de bewoners meer behoefte aan privacy hadden en aan een zo groot mogelijke zelfstandigheid.



*De ingang van het huidige gebouw aan het Minister Aalbersepark.
(Foto: Archief gemeente Ede)*

Enige bijzonderheden over de laatste verbouwing

Het huidige tehuis - we spreken van de jaren 70 - biedt plaats aan 38 alleenstaanden en 3 echtparen. De "ziekenboeg" bestaat uit drie bedden en daarnaast zijn er nog 6 kamers voor intern personeel. Bedroegen de kosten van het oorspronkelijk complex ongeveer f 859.400,-, hetgeen in die tijd een fors bedrag was, de kosten van dit project bedroegen ongeveer f 2.900.000,-. Rekeninghoudend met de bedragen die benodigd waren voor de vernieuwing van de inventaris, de aanloopkosten en dergelijke, bedroeg de totaal investering circa f 4.000.000,-. De bedoeling van het bestuur achter dit alles was, om de bewoners een tehuis aan te bieden, dat er zijn mocht. Dit is mede gelukt dankzij de inbreng van de architect, de heer Th. Mulstaff uit Utrecht.

Verslag van de opening in de Edese Post van 1 juni 1978

" Op 26 mei 1978 is het dan zover. Men heeft Kardinaal Alfrink bereid gevonden dit nieuwe complex te heropenen door een in de hal aangebrachte plakette te onthullen. De kardinaal, die momenteel in het Radboudziekenhuis verpleegd wordt, heeft van zijn artsen speciaal toestemming gekregen om naar Ede te gaan voor deze opening, met dien verstande direkt hierna weer naar Nijmegen terug te gaan. Vandaar dat deze plechtigheid een kleine wijziging heeft ondergaan. In 1953 - 25 jaar geleden - opende dezelfde kardinaal het oorspronkelijke complex. In zijn openingswoord werden de toehoorders hieraan herinnerd. Onder de vele genodigden waren ook burgemeester J. Slot en wethouder J. Redeker van de gemeente Ede en diverse vertegenwoordigers van rooms-katholieke organisaties. Alfrink memoreert dat het in deze tijd minder erg is om oud en afhankelijk te zijn: "de moderne wetenschap heeft zoveel vooruitgang geboekt en de verzorging van ouderen is zoveel beter geworden. Het bejaardenprobleem heeft zich met name na de Tweede Wereldoorlog voorgedaan. Ook in Nederland heeft men aandacht voor dit verschijnsel. In dit huis is er een geest van respect voor elkaar. Vandaar ook dat ik dit tehuis een leven van levensgeluk toewens".

Na deze welgemeende woorden onthulde de spreker de plakette. Direkt na deze plechtig-

heid, werden er in de gemeenschapsruimte enkele toespraken gehouden. De heer H.M. Specker opende de rij van sprekers, als voorzitter van de Landelijke Katholieke Bouwcoöperatie voor Bejaarden. Hij merkte op, dat er eendracht nodig is tussen de besturen op plaatselijk, regionaal en landelijk niveau van bejaardencentra, zodat het particulier initiatief niet in de verdrukking komt door de greep van de overheid. "Laten we de overheid in al haar doen en laten niet bevechten, maar meer tot samenwerking komen". De tweede spreker was de heer P. Arts, voorzitter van het bestuur van de stichting "St. Barbara". Hij schetste een historisch overzicht en de voorgeschiedenis van de renovatie en nieuwbouw. Naar zijn overtuiging had ook in 1978 een katholiek bejaardencentrum een reden van bestaan heeft. "De ouder wordende mens heeft in de laatste periode van zijn leven behoefte aan een menselijk bestaan. Dit nieuwe tehuis wil hem dit geven", aldus de voorzitter. Het officiële gedeelte werd afgesloten met een receptie en een bezichtiging van het gebouw.

Een nabeschouwing

In januari 1981 - drie jaar later - werd blok A in gebruik genomen en eind van dat jaar nog twee woonblokken (B en C). Dan is er een periode afgesloten, waarmee in 1969 de "Edese Rooms-katholieke Stichting Bejaarden" bezig is geweest met de voorbereiding en afronding van de plannen. In 1982 was ook voor oudgediende zuster Jeanne Overbeek de tijd gekomen om te stoppen. Ze ging met pensioen. Vanaf september 1952, bij de ingebruikname van St. Barbara, tot 1962 heeft zij als Moeder-Overste leiding gegeven aan dit tehuis en vanaf de laatste datum tot juli 1981 als directrice. Zij woont thans bij de congregatie in Amersfoort. De hele ontwikkeling van het tehuis heeft zij, en met haar vele andere zusters, van dichtbij meegemaakt. Al deze zusters zijn vanaf het eerste uur in dit tehuis werkzaam geweest. Na het vertrek van zuster Jeanne zijn er nog collega's blijven wonen in het centrum. Maar nu niet meer als leidinggevende of verzorgster. Zij mogen nu terugzien op een leven dat altijd gericht was op de ander. De allerlaatste zuster vertrok in 1991, en toen bestond het korps van oudgedienden niet meer.

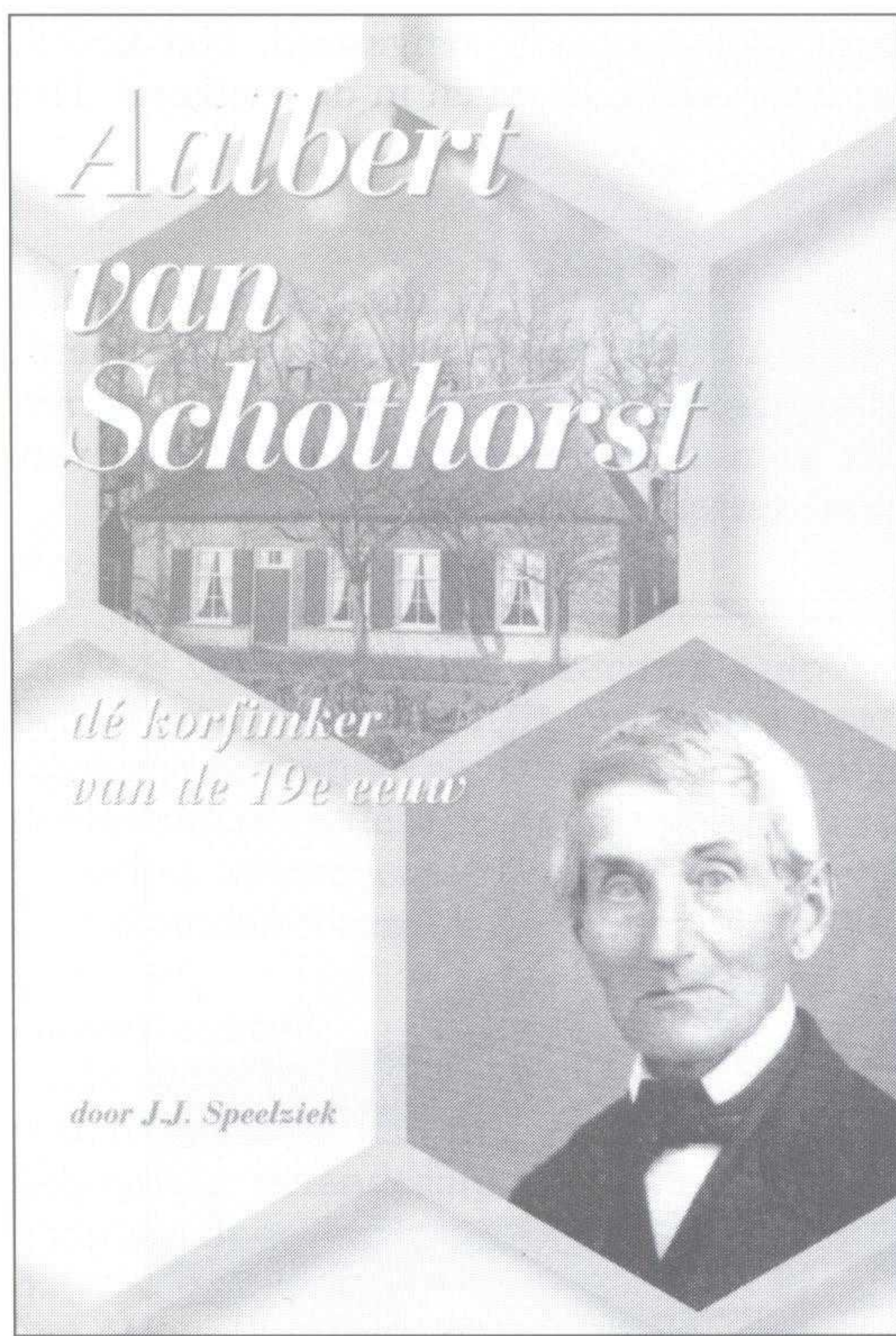
Zij en allen die vóór hen zijn geweest, onder andere de zusters Aloysia en Walburgia, hebben hun werk gedaan in de geest van de heilige Barbara: fakkeldragers die opkwamen voor zwakken en alleenstaanden.

Bronnen:

St. Barbara en de artillerie; L. Verhoeff, kolonel b.d.
 Verslagboek van de Congregatie van St. Jozef; Amersfoort.
 Edese krant van 9 april 1975.
 Edese Post van 26 mei 1978.
 Interviews.

Boekbespreking

Vorig jaar verscheen het boek "Aalbert van Schothorst, dé korfimer van de 19e eeuw". Het is geschreven door J.J. Speelziek, lid van onze vereniging, en auteur van diverse artikelen in De Zandloper. Het boek is uitgegeven door de Vereniging ter Bevordering van de Bijenteelt in Nederland. De prijs bedraagt ca f 24,- en het is verkrijgbaar in het Bijenhuis, Grintweg 273 te Wageningen.



Het grootste gedeelte van het boek is gewijd aan in een 1842 uitgegeven geschrift waarin een uitvoerige beschrijving wordt gegeven van de bijenteelt op de Veluwe. De schrijver hiervan is Aalbert van Schothorst (1814-1899) uit De Valk; deze was van 1851 tot 1859 raadslid en aansluitend tot 1887 wethouder van de gemeente Ede. Als grootimker in zijn regio beheerste hij niet alleen de praktische bijenteelt, maar wist bovendien zijn visie hierop, alsmede de door hem gevolgde werkwijze op interessante wijze te verwoorden. Het boek is aangevuld met hoofdstukken over onder meer typisch Veluwse anekdotes uit de tijd van de korfinkkerij, een verslag van een bezoek dat de Zettense predikant O.G. Heldring in 1840 aan Van Schothorst heeft gebracht en de 'Luntersche Tuinbouw-Vereeniging' van 1873 tot 1963.

Niet alleen mensen die interesse hebben in het houden van bijen zullen veel genoeg beleven aan dit boek. Ook voor de liefhebbers van de geschiedenis in en rond Ede is dit boek door de vele wetenswaardigheden en fraaie illustraties de moeite waard.

N.V. Stoomwasch -en Strijkinrichting "Gelria" **door Zwerus de Nooij**

Op 1 mei 1906 werd "Gelria" opgericht door de houthandelaren Leendert, Piet en Willem Tulp. De heren Tulp bezaten ondernemingsgeest en zagen er wel wat in om naast de houthandel met een wasserij te beginnen want door de komst van het garnizoen in 1906 zou er in Ede zeker meer bedrijvigheid komen. Door de uitbreidende bevolking en met het garnizoen als klant moest het exploiteren van een wasserij rendabel kunnen zijn. Aan Burgemeester en Wethouders van de gemeente Ede werd toestemming gevraagd voor het oprichten van een wasserij, droog- en strijkinrichting op het perceel Sectie K no. 2869, gelegen aan de Maanderweg. Men deelde mede: "dat de beweegkracht zal worden geleverd door eene stoommachine van 10 PK. De machines zijn: 2 waschmachines, één centrifuge, een stoompomp en een stoommangel. Voor brandgevaar zijn twee reservoirs en een paar kuispen met water steeds beschikbaar. De verlichting geschiedt des avonds door gas. Tot beveiliging der werklieden zijn de tandraderen van beschermers voorzien".

Op bovengenoemd perceel, eigendom van de firma Tulp, werden een wasserij met kantoor en woonhuis, een ketelhuis voor de stoommachine en een schoorsteen van 21 meter gebouwd.

Boven de strijkzaal, de wasserij en het ketelhuis lagen de droogzolders die werden verwarmd door de afgewerkte stoom.

Het complex werd ontworpen door de bekende Edese architect A. Kool, die onder andere de Gereformeerde Noorderkerk in 1903 ontwierp, alsmede enkele villa's aan de Stationsweg.

Als directeur van het nieuwe bedrijf werd de heer Joh. Schokker aangesteld. Het bedrijf startte met vijftien medewerkers waarvan acht in de wasserij en zeven in de strijkzaal. Het uurloon bedroeg in die tijd veertien cent.

Milieu-eisen en vervoer

In 1907 besloten B en W over de afvoer van het afvalwater als volgt: "dat het wasch-spoelen ander afvalwater niet naar openbare goten of waterleidingen mag worden afgevoerd, doch dat er gelegenheid moet worden gemaakt om het water op eigen terrein af te voeren of op zodanige wijze te bergen, dat door dit water geen gevaar, schade of hinder door verontreiniging van lucht of bodem voor de omliggende terreinen ontstaat".



Gelria +/- 1936; let ook op de fraaie vrachtwagen. (Foto: Historisch Museum Ede)

"Gelria" beschikte over een flink stuk grond tussen de Schaapsweg en de Ganzeweide, dat geschikt was voor de opslag van het afvalwater; door middel van een buizenstelsel onder de spoorlijn bij Ede-dorp werd het afvalwater hierheen geleid. Het terrein was omgeven door een aarden wal zodat er heel wat afvalwater kon worden opgeslagen. In de volksmond werd dit terrein bekend onder de naam "zeepsloten". In de winter kon hierop worden geschaatst, maar het moest dan wel flink vriezen voordat het zeepwater bevroor. Na het aanleggen van riolering in de jaren dertig was het lozen van het afvalwater niet meer nodig.

In de beginperiode werd de was per paard en wagen bezorgd bij de klanten in Ede, Wageningen, Veenendaal, Lunteren en Barneveld. Ook behoorde de stichting "Wolfheze" tot de klantenkring; de was werd daar driemaal per week op een boerenwagen bezorgd.

Na de Eerste Wereldoorlog werd het vervoer gemotoriseerd door gebruik te maken van een oude legerauto merk Daag. Dit type auto van Duits fabrikaat was uitgerust met massieve banden. In 1924 werd de eerste echte vrachtauto aangeschaft; namelijk een T-Ford.



De bedrijfsauto van Gelria; datering ca. 1928. (Foto: Historisch Museum Ede)

In 1928 verkochten de gebroeders Tulp de wasserij aan directeur Schokker. Deze ging het bedrijf moderniseren door het machinepark aan te passen aan de eisen van die tijd. Zo werd een centrifuge geplaatst met een aangebouwde electromotor van 7½ pk en werden de droogzolders en de strijkbouten vervangen door droogmachines en persen.

Voor het wassen en strijken rekende men in die tijd de volgende prijzen: slaapmutsen 3 cent; hemden 5 cent; lakens 7 cent en dienstbodelakens 6 cent.

Bezettingstijd

In de eerste jaren van de bezetting kon de wasserij, ondanks de rantsoenering van zeep en andere grondstoffen, nog aardig doordraaien. Maar het volgende voorval bracht daarin een behoorlijke verandering. Direct naast de wasserij lagen enkele houtloodsen van de firma Tulp die door de Duitsers waren gevorderd voor opslag van militair materiaal. Voor de soldaten die de loodsen bewaakten, was het schaftlokaal van "Gelria" gevorderd om te gebruiken als wachtlokaal. In dit wachtlokaal brak in januari 1944 brand uit; een deken was van de krib gevallen en tegen de kachel gegleden met als gevolg dat de gebouwen van "Gelria" door brand flink werden verwoest.

Wegens schaarste aan materiaal en machinerieën was het moeilijk om alles weer volledig te herstellen. Er werden noodvoorzieningen getroffen en zo goed en kwaad als het ging kwam de boel weer enigszins op gang. Het wassen werd uitbesteed aan een bevriende wasserij in Oosterbeek en het afwerken kon weer plaats vinden in het bedrijf zelf. Voor het vervoer van het wasgoed werd gebruik gemaakt van een bakfiets omdat de bezetter alle auto's had gevorderd.

Het kleine herstel van de bedrijvigheid was echter maar van korte duur want na de luchtlanding op 17 september 1944 kwam de wasserij, evenals alle Edese bedrijven, door de penibele oorlogssituatie totaal stil te liggen.

1945 - 1991

Na de bevrijding van Ede op 17 april 1945 werd direct begonnen met het herstel om de wasserij weer snel bedrijfsklaar te maken. Op 25 juli kon er weer gewassen worden, echter nog niet voor de veraf gelegen klanten, omdat er nog geen vervoersmiddelen beschikbaar waren. Wegens gebrek aan personeel werd enige tijd het werk verricht door vrouwen en meisjes die door het Militair Gezag (MG) waren geïnterneerd in afwachting van hun berechting.

In 1983 werd er flink geïnvesteerd om van de wasserij een supermodern bedrijf te maken. Er werd onder andere een computergestuurde was- en drooginstallatie geplaatst. Door deze automatisering werden de efficiëncy, de capaciteit en de werkomstandigheden aanzienlijk verbeterd. In hetzelfde jaar werd de overbodig geworden 21 meter hoge schoorsteen, die tientallen jaren dienst had gedaan, gesloopt en hiermede verdween de laatste herinnering aan de oude tijd.



Gelria rond 1980. (Foto: Historisch Museum Ede)

In de jaren tachtig had "Gelria" 22 werknemers in dienst en bestond de klantenkring onder meer uit het Juliana-Ziekenhuis, de Hartenberg, diverse hotels en particulieren. In 1987 is de bedrijfsvoering gestaakt. De volgende omstandigheden speelden hierin een rol. De gemeente Ede wilde het terrein van "Gelria" herinrichten in het kader van de centrumplannen. Nieuwbouw op het industrieterrein zou een grote investering in grond, gebouwen en machinepark betekenen. Mede omdat er geen opvolger in de familie was besloot men de zaak, uiteindelijk in 1991, te liquideren. De grond werd aan een projectontwikkelaar verkocht en het machinepark werd overgedaan aan een collega-wasserij. Enige jaren geleden zijn de gebouwen van "Gelria" gesloopt en is het terrein bouwrijp gemaakt voor de bouw van winkels en

woningen en de aanleg van een parkeerplaats. Dit bestemmingsplan zal in de komende jaren, na reiniging van de door chemische stoffen verontreinigde grond, worden gerealiseerd.

Bedrijfsgegevens

Handelsnamen van "Gelria"

1906 - N.V Stoomwasch- en Strijkinrichting "Gelria"

1972 - Wasserij- en chemische wasserij "Gelria" B.V.

Directie

1906 - 1940 Joh. Schokker

1940 - 1976 Douwe Schokker

1940 - 1976 Jan Schokker

1976 - 1990 Joh. Schokker Jzn.

Bronnen:

Archief gemeente Ede, Archief "Gelria", Kamer van Koophandel Arnhem, Interviews.

"De Kerk als moeder"

Kerken en geloofsgemeenschappen in Ede in de twintigste eeuw

Op woensdag 18 oktober 2000 werd het door Ds. T. van 't Veld geschreven boek over kerkgeschiedenis van Ede in de twintigste eeuw gepresenteerd in het Historisch Museum Ede.



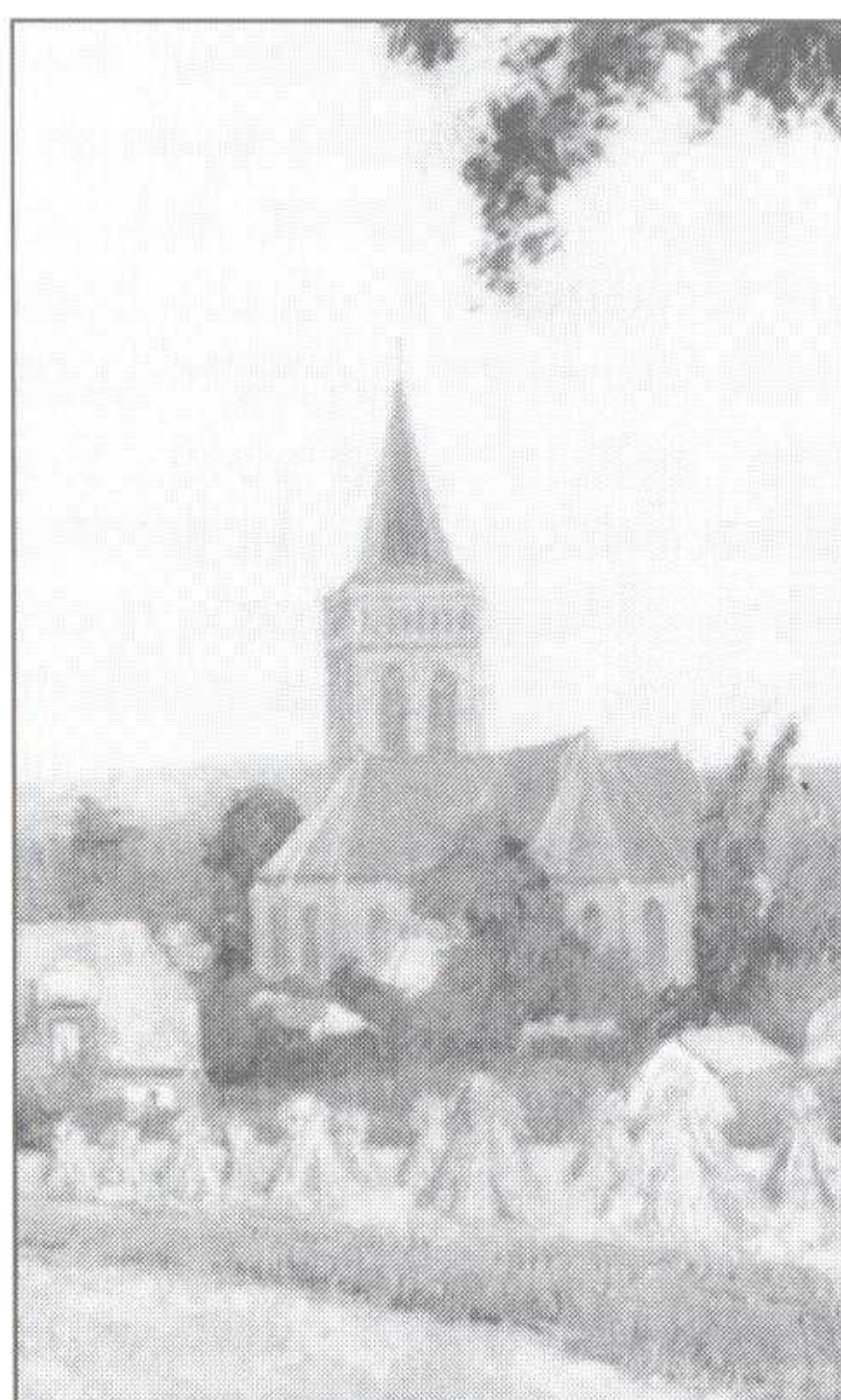
Het boek is onder auspiciën van de Vereniging Oud Ede uitgegeven. De auteur is lid van de Werkgroep Geschiedenis en heeft het boek geschreven binnen de kaders van deze werkgroep. In ruim 250 bladzijden wordt aan de drie grootste kerken van Ede aandacht geschonken. Dit zijn de Hervormde Kerk (inclusief Taborgemeente), de Gereformeerde Kerk en de Rooms-katholieke Kerk. Als gevolg van ruimtegebrek (en misschien ook tijdgebrek, want er is vijf jaar aan dit boek gewerkt) zal aan de andere kerken in een volgend deel aandacht worden geschonken. De invalshoek van het boek is "hoe heeft de gewone man en vrouw het geloven en leven binnen zijn of haar kerk ervaren: de

kerk als moeder?” Om dit te achterhalen heeft Van 't Veld vele bronnen moeten raadplegen; dit betreffen onder andere notulen van kerkenraden, kerkbladen en oude brieven; er zijn echter ook veel interviews geweest met nog levende oudere kerkleden. Het boek begint met een beschrijving van het kerkelijk leven in Ede rond 1900. Vervolgens komen een zevental aspecten van de drie kerken aan de orde. Het boek eindigt met een vergelijking van de drie kerken op de behandelde aspecten. In het boek zijn foto's opgenomen van kerkgebouwen, predikanten en (eerste) kerkbladen.

Bij de presentatie waren vele genodigden aanwezig, waaronder afgevaardigden van de beschreven kerken. Dr. J.H. van de Bank, oud-studiegenoot van Van 't Veld en auteur van het boek "Kudde in veelvoud", dat handelt over de kerkgeschiedenis van Ede door de eeuwen heen, was uitgenodigd voor het houden van een toespraak over de "gewone man en vrouw in de geschiedenis van de kerk". Hij ging hierbij onder andere in op de toegenomen belangstelling voor plaatselijke kerkgeschiedenis. Een ander thema uit zijn betoog was dat het vroeger in de kerk vooral om de leiders en de leer ging, terwijl het nu meer om mentaliteit lijkt te gaan. Paul Standaart memoreerde, als voorzitter van de Werkgroep Geschiedenis, hoe de leden van de werkgroep als meelezers betrokken waren bij de totstandkoming van het boek. In zijn dankwoord memoreerde Ds. Van 't Veld de hulp die velen hebben geboden; met name dankte hij de vriendenstichting van de vereniging Oud Ede en het bestuur, die het mogelijk hebben gemaakt dat dit boek kon worden uitgegeven.

Een terugblik op een "Wandeling door Ede in de vorige eeuw"

door Dick Boot



Bij de voorbereiding van het vijfenzeventigjarig bestaan van de Vereniging Oud Ede ontstond in de Werkgroep PR het plan een film te laten maken over Ede in het verleden. Dit plan zou worden begeleid door Albert Bokslag en Dick Boot, leden van de werkgroep PR en allebei van oorsprong smalfilmers die later het pad van videopresentaties zijn opgegaan. Er werd contact gelegd met een bedrijf dat beschikt over een bestand, waarin historisch filmmateriaal is ondergebracht. Het benaderen van het bestand op het trefwoord "Ede" leverde gegevens op waarin de schrijver "Van Ede", een generaal en publicist "Van Ede" en nog een aantal items waarin wel de naam "Ede" voorkwamen, maar zelden waarin het dorp Ede een rol speelde. Samengevat leverde het contact slechts enkele minuten bruikbare film op.

De volgende stap was het plaatsen van een oproep in De Zandloper voor filmmateriaal van de leden. Dat werkte in die zin dat er, naast enkele bedrijfsfilmpjes, veel heideweekoptochten en omvallende watertorens ontvangen werden. Ook dit bood dus weinig perspectief. Hieruit ontstond het plan om zelf, aan de hand van het beschikbare foto- en filmmateriaal, oude situaties in Ede filmisch over te laten vloeien naar beelden van de huidige situatie. Een verzameling los van elkaar staande beelden kan wel in een ansichtkaartenalbum opgeborgen worden, voor een film is echter een rode draad nodig. Die werd gevonden in een legaat van een oude fotoverzameling, waarin een wandeling door Ede was uitgezet.

Onze “wandeling”, uiteraard beginnend en eindigend bij het Historisch Museum, werd op papier uitgezet met een voorlopige tijdsplanning. De eerste digitale opnamen van het historisch materiaal werden op de kamervloer gemaakt. Gevolg hiervan was dat de producenten na enkele uren instellen en filmen door verstijfde knieën en benen amper meer over-eind konden komen. Daarna volgden de buitenopnamen van de huidige situatie waarbij Albert Bokslag, al filmend - met gevaar voor eigen leven - de verkeersveiligheid in gevaar bracht. We wilden namelijk ‘echte’ overvloeders, waarbij voor iedere opname een specifiek standpunt met camera-instelling nodig was. Tevens waren de weer- en lichtsituatie bepalend voor het slagen van de opnames. Ook meenden zowel Albert als Dick, bij voorkeur afwisselend, vakantie te moeten nemen. Toen kwam de periode van montage. Er moesten keuzes gemaakt worden ten aanzien van de tijden per shot, de totale tijd, de totale oplage en de prijs van de film, ondertiteling of inspreken, achtergrondmuziek enzovoort.



Opnamesessie op 16 juni in De Kei (Foto: D. Boot)

Over het laatste viel de keus op instrumentale invulling door het Edes Blaasorkest, dit op grond van prestaties en plaatselijke betrokkenheid. Het orkest, dat onderdeel uitmaakt van het Muziek- en Danscentrum, staat onder leiding van Bernhard van Wolde. Een try-out in de kapel van de Halderhof in Bennekom kwam door tropische temperaturen in de problemen. De temperatuur in de zaal was namelijk dermate hoog dat het publiek buiten bleef zitten. Er is toen buiten op het terras onder een hoge lariks gespeeld; dit was een

bijzondere ervaring. De digitale geluidsofopname was gepland in ‘De Kei’. Dirigent, orkest, publiek en geluidsapparatuur waren aanwezig, helaas ontbrak een technicus. Ook dit liep, met een vertraging van 45 minuten weer goed af, mede dankzij veel improvisatievermogen van alle aanwezigen. De musici speelden de sterren van de hemel.

Het contact met pers en sponsors was goed maar vroeg veel tijd en aandacht. Tenslotte moest de verpakking van de cassette ontworpen en gemaakt worden. Hieraan werd, tezamen met alle medewerkers van drukkerij Frouws die zich steeds meer bij het project betrokken voelden, vorm gegeven.

Nu het video-project is afgesloten kunnen de makers met genoegen terugblikken op alle opgedane ervaringen en het uiteindelijk resultaat van hun niet geringe inspanning.

***Zorg voor de armen* door ds. T. van ‘t Veld**

Pastoor Padberg (de eerste pastoor van de Edese St. Antonius-parochie) ontmoette eens een arme jongen, wiens broek stuk was. Hij gaf hem f2,50 en zei: ”Koop hiervoor een nieuwe broek”. De jongen antwoordde: ”Maar ik ben niet roomsch.” De reactie van de pastoor was: ”Koop er dan een protestantse broek voor.”

Uit dit voorval blijkt dat de eerste Edese pastoor een bewogen en hulpvaardig mens was voor ieder die in moeilijke omstandigheden verkeerde. Dat bleek ook na zijn overlijden op 3 november 1923. Toen zijn testament geopend werd, bleek dat hij bepaald had dat na zijn

dood “aan alle armen in Ede eene uitdeling gehouden zou worden”. Van tevoren werden alle parochianen bezocht. Er werden vele armen gevonden die tot dusver onbekend waren. Ze ontvingen spek, bruine bonen, wit en bruin brood. Deze uitdeling (voor het eerst in 1924) vond ieder jaar plaats op 3 november, de sterfdag van de pastoor. Armen uit verschillende gezindten kregen levensmiddelen, bekostigd uit het legaat. Hoe lang dit toereikend is geweest voor het in stand houden van deze liefdadigheid, vermeldt de historie niet. In een met de hand geschreven gedenkboek schrijft de familie Padberg wel: “De goede Pastoor in den Hemel verheugt zich zeker daarover”.

Ook in de protestantse kerken is er alle eeuwen door aandacht geweest voor behoeftige gemeenteleden. Door de dienst van de diakenen werd geprobeerd de nood van mensen te verlichten. Ook zij verschaften de hulp vaak in natura: turf, rogge, kleding, enzovoort. Niet alleen de eigen gemeenteleden werden geholpen - ook “vreemd volk”, op doorreis door Ede, klopte vaak bij dominee aan. Soms gaf hij hun uit eigen zak een bijdrage in hun levensonderhoud. Vaker nog stuurde hij hen door naar één van de diakenen. Over de wijze waarop diaconale hulp gegeven werd, kunnen we achteraf wel eens denken: was dit nu de goede manier? De diakenen waren ook kinderen van hun tijd, net als wij. Toch past ons geen goedkope kritiek. In eeuwen waarin er geen enkele sociale voorziening was, hebben de diakenen met veel inzet getracht om noden te lenigen.

Over in onze ogen wat vreemde toestanden op diaconaal gebied het volgende. Als iemand van elders hier kwam wonen, moest hij van de kerkelijke gemeente waaruit hij vertrok een briefje kunnen overleggen. Een “acte van indemniteit” heette het deftig. Dit briefje behelsde een verklaring, dat de diaconie van zijn vorige woonplaats hem zou ondersteunen, indien hij armlastig werd. Dat was een “old gebruik” waaraan ook in Ede streng de hand gehouden werd. Had men zo’n verklaring niet, dan werd het hele gezin vaak meteen op een wagen geladen en het dorp uitgebracht, soms met behulp van de overheid. De diakenen letten goed op “inkruipeelingen”, die er wat armoedig uitzagen. Zij moesten meteen vertrekken. Zo nodig huurde de diaconie een kar, gaven een reispenning mee en daarmee uit.

Maar ook lange tijd na overkomst konden er grote moeilijkheden ontstaan. Zo kwam in de achttiende eeuw Hendrikje Jochemsdochter uit Wageningen naar Ede. Ze woonde hier reeds vele jaren, toen het met haar financiën niet goed ging. Ze wendde zich tot de diaconie om hulp. Maar o wee, ze had vroeger niet het bewuste briefje ingeleverd! Er werden korte metten gemaakt. De vrouw werd op een kar gezet en naar Wageningen vervoerd. Maar Wageningen wilde haar na zoveel jaren niet meer terug. Men huurde ook daar een kar en de ongelukkige vrouw werd weer over de grens van Ede gezet. Hoe het verder met haar is afgelopen, vermeldt de historie niet.

Nog ingewikkelder was de situatie van Fransje Wouters uit Lunteren. Zij ging wonen in Ederveen, waar ze een tijd later in armoedige omstandigheden geraakte, zodat ze haar huur niet meer kon betalen. Ze wendde zich tot de Edese diakenen. “Nee”, zeiden dezen, “u komt uit Lunteren, dus Lunteren moet betalen”. Zo richtte Fransje haar schreden tot de diakenen aldaar. “Neen”, zei de diaconie in Lunteren, “u komt oorspronkelijk uit Barneveld. Zie dus daar maar hulp te krijgen.” Fransje op weg naar Barneveld. Gevolg: een hele briefwisseling tussen Barneveld, Lunteren, Ede en vice versa. Na veel touwtrekken was het eind van het liedje, dat Barneveld de helft van de huur betaalde en Lunteren en Ede ieder een vierde deel.

Op zekere dag was de “vilder” (de man die dood vee de huid afstroopte) uit Ede overleden. Zijn vrouw bleef met drie kinderen onverzorgd achter. Ze klopte bij de diaconie aan om ondersteuning. Had ze dat maar niet gedaan, want bij hun verdriet om het verlies van hun man en vader kwam toen het hele gezin in gevaar. Er was namelijk in het verleden, toen ze in Ede kwamen wonen, verzuimd om het bewuste bewijs uit de vorige woonplaats in te leveren. “Dus kunnen we ons met uw armoede niet inlaten,” zeiden de diakenen. Ze deden echter nog meer. Ze richtten een verzoek tot de schout om “de vilderin” met haar drie kin-

deren het dorp uit te zetten. De kar stond bij wijze van spreken al voor hen klaar. Maar de schout vond dit blijkbaar toch al te erg. In elk geval mocht de weduwe met haar kinderen blijven, en het gezin werd nog jarenlang door de diaconie ondersteund. De barmhartigheid won het hier van het recht.

Hoe zullen al deze arme gemeenteleden zich gevoeld hebben, toen ze zo door hun eigen kerk heen en weer geschoven werden? "De armen hebt gij altijd met u," zei Jezus (Mattheüs 26:11). Maar zij zullen vast wel eens gedacht hebben: "Ze zijn ons liever kwijt dan rijk."

Ik denk echter, dat het ook voor de diakenen een opluchting was, toen later dit "old gebruik" werd afgeschaft. Want zó met mensen te moeten handelen is voor geen enkele ambtsdrager een vreugde.

Geraadpleegde bronnen:

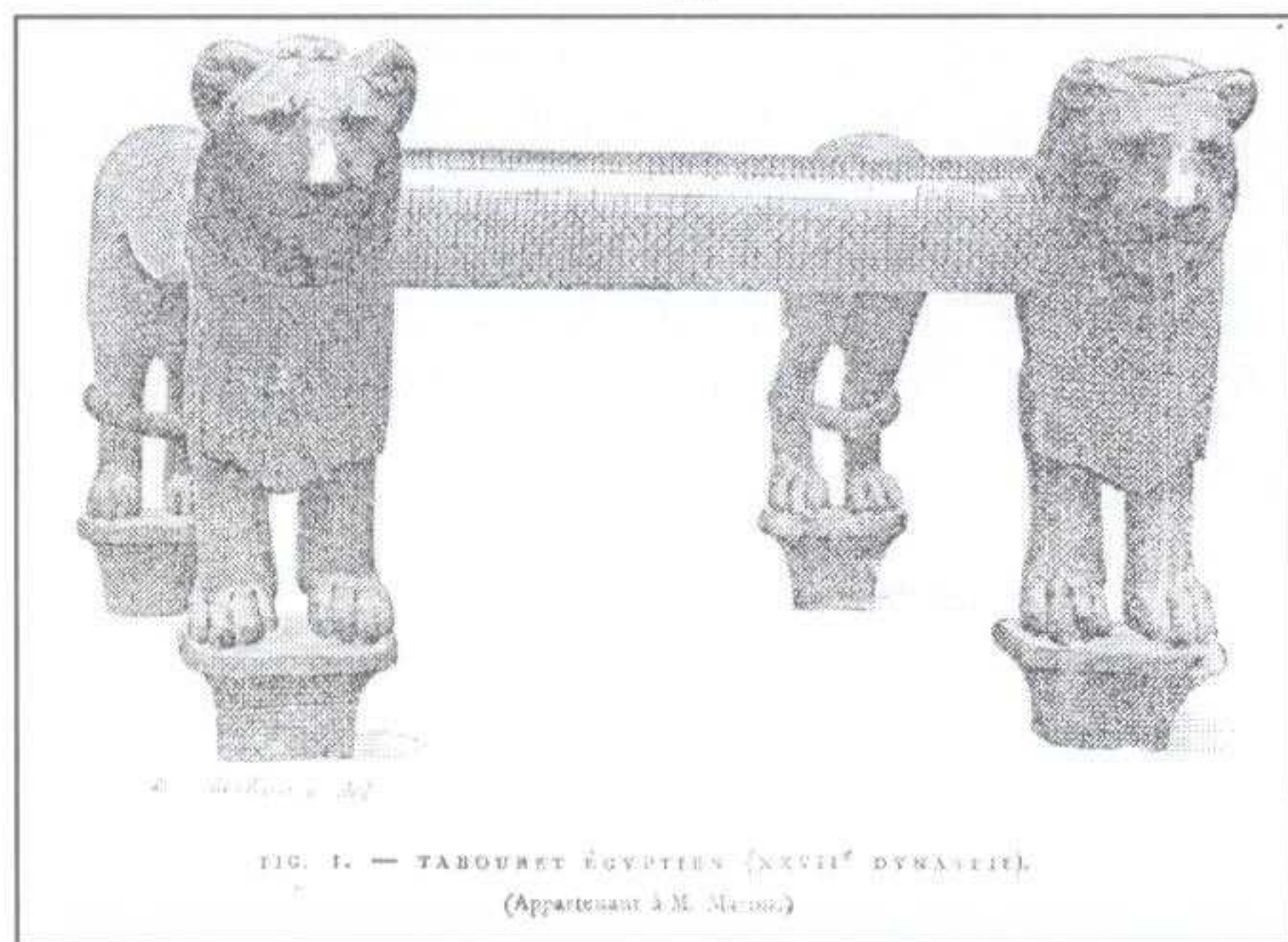
Familie Padberg, Aantekeningen uit het leven van Onzen Goeden Onvergetelijken Heerbroer F.A.R. Padberg, aalmoezenier IIe divisie, eersten pastoor van Ede.

Kerkblad Hervormde Gemeente, De Edese kerkbode.

MUSEUMNIEUWS door drs. D.-J. List

Tentoonstelling "5000 JAAR ZITTEN, de stoel door de eeuwen heen"

Deze tentoonstelling is tot 18 maart 2001 te bezichtigen in het Historisch Museum Ede.



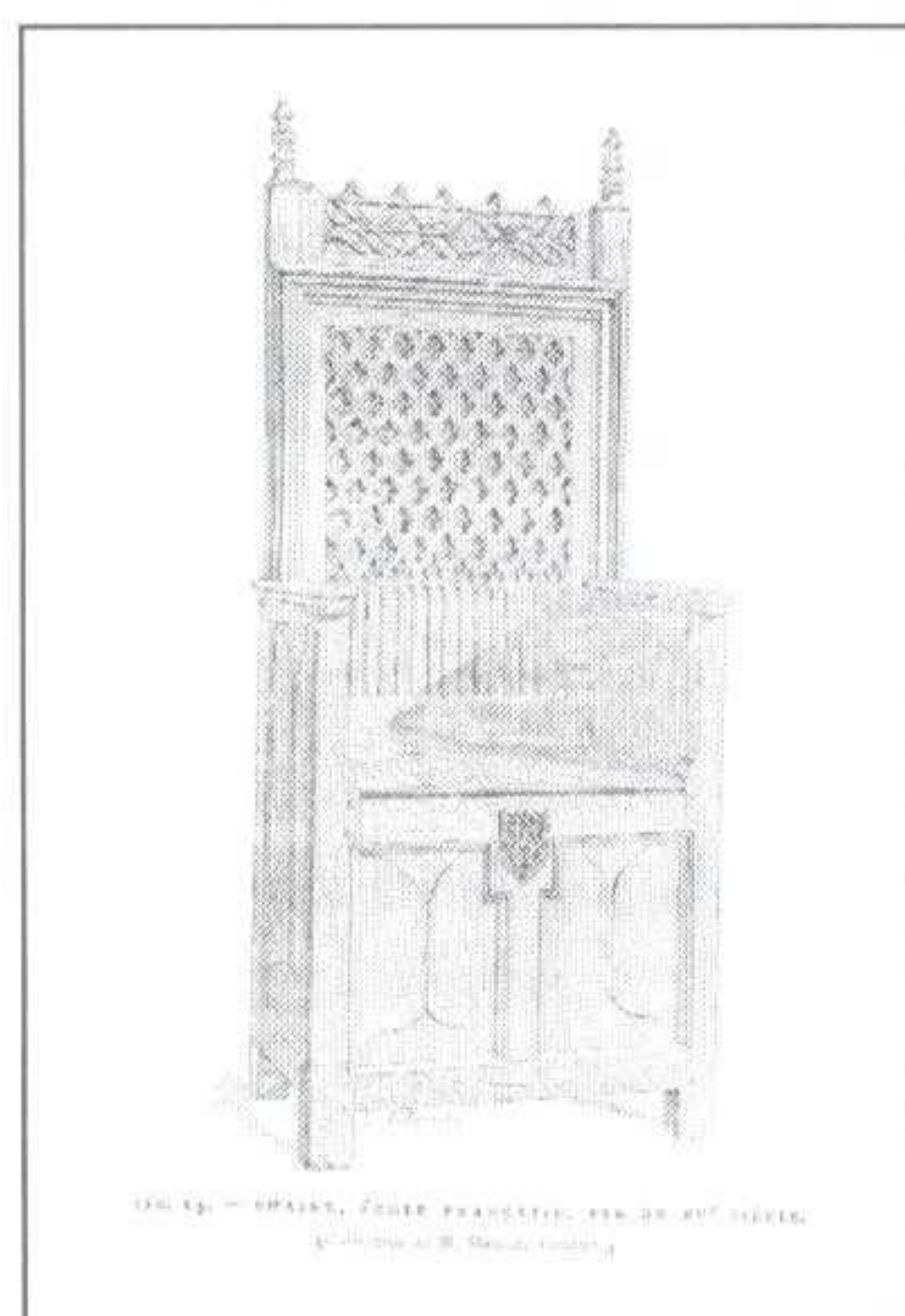
Zonder ondertitel zou deze tentoonstelling kunnen slaan op de geschiedenis van het 'brommen' ofwel het in de gevangenis zitten. Uit de ondertitel wordt het onderwerp van deze tentoonstelling duidelijk. De zetels op de expositie tonen de ontwikkeling van de kruk, stoel en troon gedurende verschillende stijlperiodes.

Het verhaal begint in het oude Egypte en eindigt in het heden.

Egyptische Kruk

Egypte

Ten tijde van het oude Egypte werd reeds "gezetten". Het model van de zetel gaf de sociale status weer van degene die erop plaats had genomen. Farao's zaten op kostbare tronen of stoelen. Stoelen werden eveneens gebruikt door hoogwaardigheidsbekleders. Daarnaast waren in de huishoudens van de rijken ook fraai versierde krukken te vinden. Eenvoudige ambachtslieden zaten op kleine ronde krukjes of gewoon op een matje op de grond. De technische kennis van de meubelmaker stond op een zeer hoog niveau. Rijken beschikten over luxueuze meubelstukken, gemaakt van kostbare materialen. De minder gesitueerden hadden meubilair dat was gefineerd of beschilderd.



Kistenstoel, Middeleeuwen

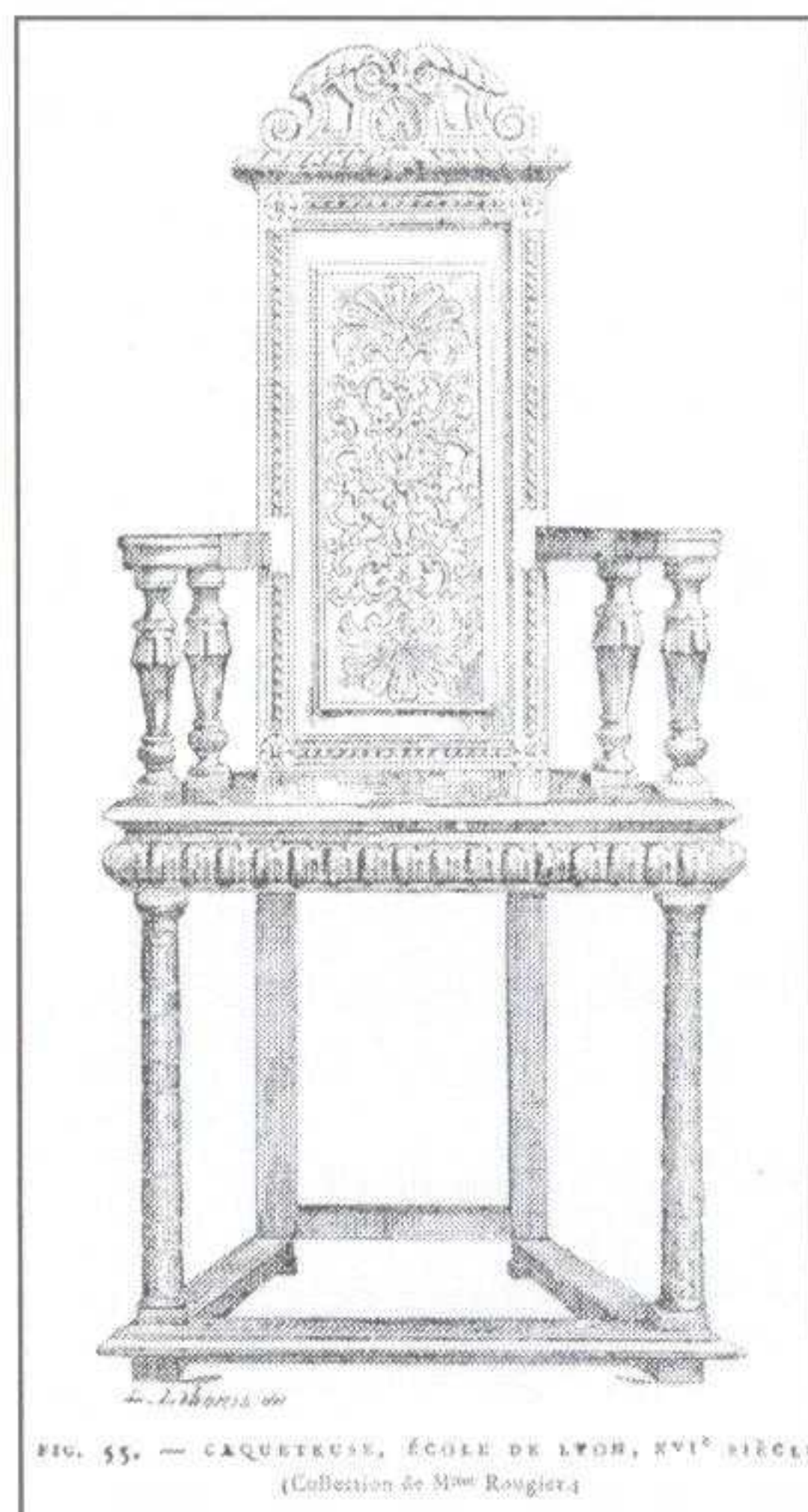
Griekenland

Gedurende de Griekse oudheid - en later ook in de Romeinse tijd - waren tronen en stoelen al bekend. Tijdens feesten en gelagen werd echter niet rechttop gezeten maar werd "aangelegen". Converseren of

musiceren deed men overigens wel zittend op een stoel of kruk. Omdat deze zetels op hoge poten stonden werden lage voetenbankjes gebruikt. De fraaie ronde belijning van de Griekse klismos (stoel) doet vermoeden dat de Grieken reeds de techniek beheersten om hout te buigen. Als dat niet zo was, had men vrij veel hout nodig om deze ronde vormen uit te steken.

Middeleeuwen

Gedurende de Middeleeuwen trokken de adel en de rijken van kasteel tot kasteel. Hierdoor werd de kist het belangrijkste meubelstuk. Er kan veel in opgeborgen worden, gebruikt worden als koffer en er kan bovendien op gezeten worden. Uit de 'dekenkist' ontwikkelde zich de 'kistenstoel', een robuuste zetel met een vierkante kist als onderstel. Deze kist was met een slot af te sluiten. Voor de open haard stonden grote banken. De boerenbevolking nam plaats op eenvoudige banken en krukjes.



Renaissance en barok

Ten tijde van de Renaissance (16e eeuw) werden de zetels sierlijker van vorm en versierd met houtsnijwerk. De kruisvormige modellen zijn op te klappen en weg te zetten. Het is dan nog steeds niet gebruikelijk om een tafel met stoelen in de kamer te hebben staan. Dikke kussens gaven enig comfort aan de harde houten stoelen. Ook in de zeventiende eeuw bleef het meubilair vrij onpraktisch. Wel begon men met het stofferen van stoelen en krukken.

Stoel, école de Lyon, 16e eeuw

Rococo

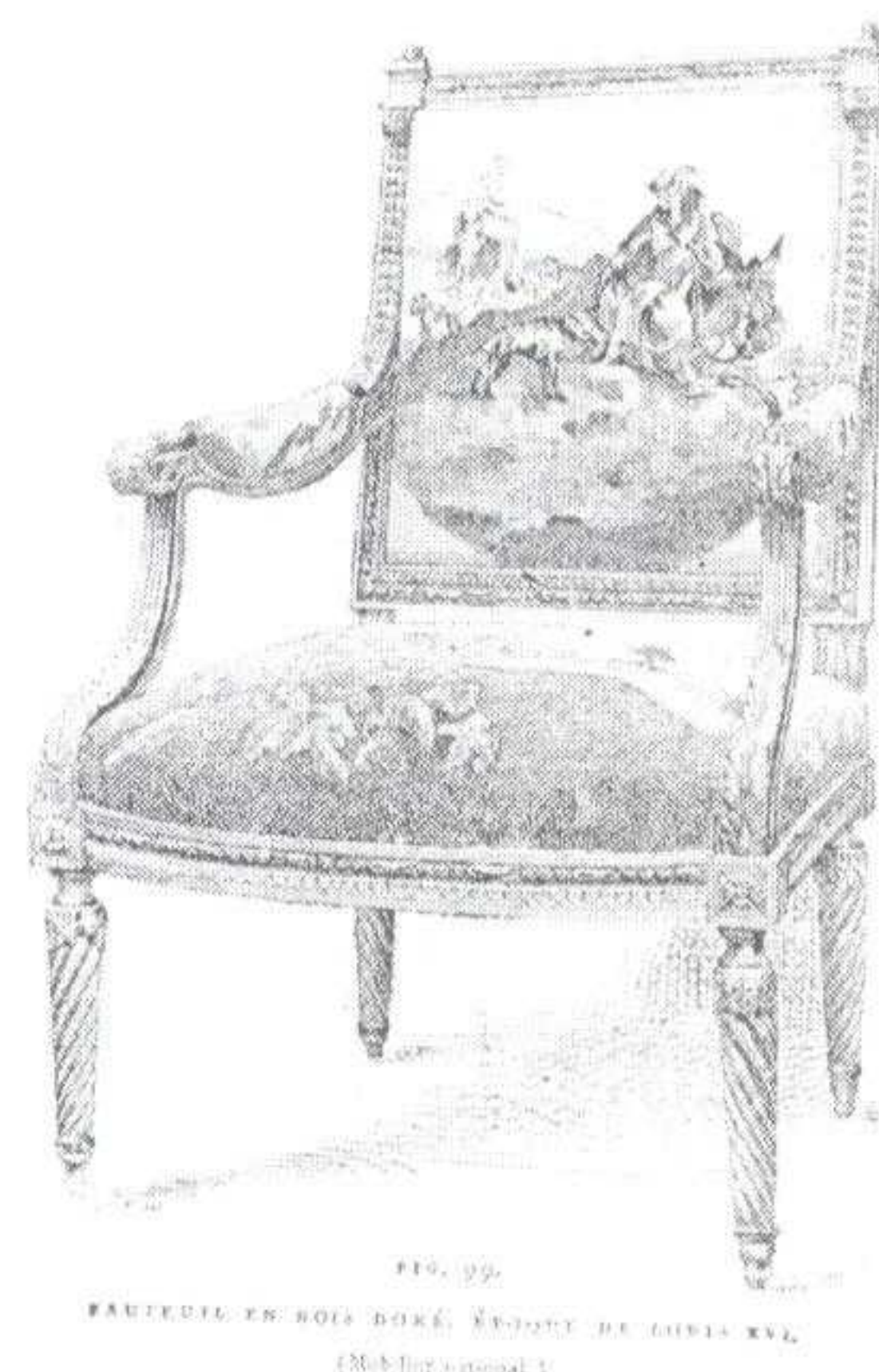
In de achttiende eeuw verbeterde het zitcomfort aanzienlijk. In de informele vertrekken stonden grote, dik gestoffeerde fauteuils. Extra kussens gaven nog meer comfort. In deze tijd was het zeer populair om van de combinatie van een stoel met gestoffeerde kruk een 'chaise longue' (soort ligstoel) te maken. Met name vrouwen vlijden zich behaaglijk op dergelijke meubelstukken neer. Het model van de terugwijkende armleggers gaf ruimte aan de volumineuze rokkenmassa. Aan het Franse hof was in de officiële vertrekken weinig te merken van comfort. De vorst zat op een troon. Op de rechte stoelen, die strak en symmetrisch tegen de muur waren geplaatst, zaten de belangrijkste mensen van de hofhouding. Minder belangrijke mensen zaten op krukken of taboeretten. De rest van de aanwezigen moest blijven staan.

Negentiende eeuw

Gedurende de negentiende eeuw volgde de stoel de verschillende modestromingen. Aan het begin van de eeuw zorgde het Empire voor een wat rechttere en strengere stijl. Het meubilair volgde de ronde vormen van de klassieke oudheid. Een gezellig interieur is er nog steeds niet. Stoelen, banken en sofa's werden streng en symmetrisch tegen de muur geplaatst.

Pas gedurende de Romantiek en de Biedermeiertijd (ca. 1825-1840) werd het interieur van de rijkere wat voller en gezelliger. Men begon een zithoek te creëren door voor de bank een tafel met wat stoelen te plaatsen. Langzamerhand schoof deze latere eethoek naar het midden van de kamer.

Rond het midden van de negentiende eeuw werd de Industriële



Louis XVI-stoel, ca. 1780

Revolutie in de productie en vormgeving van zetels volop merkbaar. De burgerij had meer geld te verteren en ontwikkelde een geheel eigen en protserige smaak (nu vaak 'kitsch' genoemd). Dit meubilair werd machinaal gemaakt van nieuwe, snel te vervaardigen materialen: gietijzer en papier maché. Op een afstand zien deze stoelen er erg luxueus uit, maar schijn bedriegt. Zetels worden in zo'n hoge mate bekleed dat het houten frame, op de pootjes na, is verdwenen onder de stoffering. Voor het gemak plaatste men stoelen op kleine wieltjes. In de rijke interieurs zagen we veel pluche zetels met wulpse garneringen verschijnen. Tevens ontstonden er nieuwe modellen bankjes voor twee ('confident', S-vorm) of drie personen ('indiscret').

Rond het midden van de negentiende eeuw ontdekte Thonet opnieuw de techniek van het buigen van hout. De Thonet stoel is tijdloos en populair, en is thans ook in een kunststofuitvoering te verkrijgen. Aan het einde van de negentiende eeuw kreeg het publiek genoeg van de drukke neo-stijlen. Men zocht naar iets nieuws, iets eigens. En dit werd gevonden in de Art Nouveau of Jugendstil. De belijning van stoelen en banken uit deze tijd is erg sierlijk. Het liefst worden tere tinten, ijle dieren en ranke vrouwen verwerkt als decoratie op dit meubilair. Zeer opvallend zijn de zwierige lijnen die over het gehele meubelstuk lopen.

Twintigste eeuw

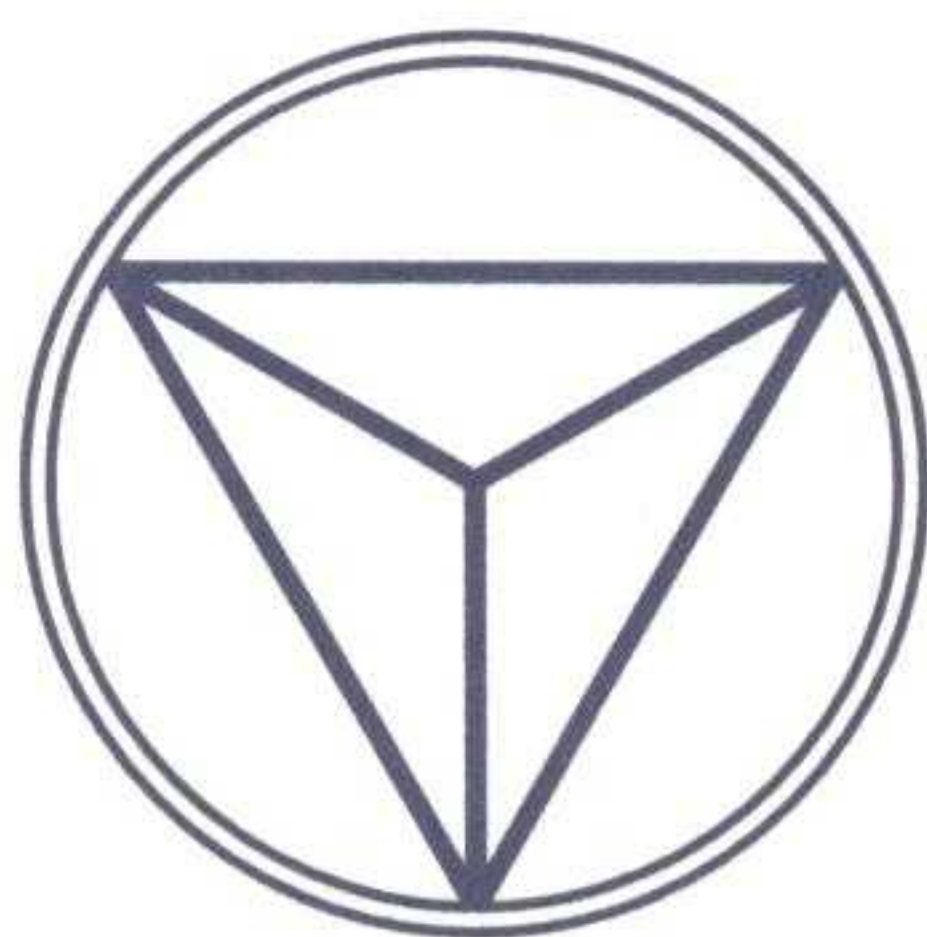
Aan het begin van de twintigste eeuw begon met het Art Deco en het Constructivisme een geheel nieuwe periode. Nieuwe en steriele materialen zoals chroom en glas werden verwerkt tot eigentijdse zetels. De modellen uit de jaren twintig ogen nu nog steeds modern en strak. Ook de houten stoelen zijn erg recht van vormgeving en vaak geschilderd in de primaire tinten. Voor de Tweede Wereldoorlog kwamen uit Scandinavië stoelen waarin gebogen en gelaagd hout is verwerkt. Na de oorlog komen nieuwe ontwikkelingen op het gebied van design op gang. In metalen frames worden canvas, leren of gevlochten rieten zittingen en rugleuningen verwerkt. Ook fantaseert men verder met gebogen hout. Het wordt mode om bekende ontwerpen van een bepaald merk in huis te hebben. In de jaren zestig wordt op grote schaal plastic in stoelen verwerkt. In de jaren zeventig wordt de zitzak uitermate populair. En tegenwoordig kan bijna alles.



Neorococostoel, ca. 1865

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede

- * Het dagelijks bestuur van de Vereniging Oud Ede bestaat uit de heren E. Lagerweij (voorzitter), P. Bon (secretaris) en W. Kempe (penningmeester).
- * De contributie bedraagt 20 gulden per jaar, te voldoen door storting op giro 353.42.68 van penningmeester Vereniging Oud Ede te Ede.
- * Het Historisch Museum Ede (Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. (0318) 61 95 54) is open 's middags van twee tot vijf uur, op zondagen tot vier uur. Op maandagen is het museum voor het publiek gesloten.
- * Conservator van het museum is drs. D.-J. List.
- * De redactie van De Zandloper bestaat uit de heren J.E.H. den Hartog (eindredacteur), drs. D.-J. List, F.G. van Oort, en H. van Scherrenburg.
- * Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. (0318) 61 95 54.
- * Productie van het blad: Drukkerij Frouws te Ede.
ISSN 1384-7090



SCHILDERWERKEN
KAMMINGA BV

maanderweg 74 - 6711 ng ede - tel. 0318 - 618522
fax 0318 - 650007

De Boek- en Kunsthandel
“Het Wapen van Ede”

Fa. Th. Menger

houdt zich aanbevolen voor de levering
van **ALLE**
Binnen- en Buitenlandse Boekwerken

Inlichtingen worden steeds gaarne verstrekt



HET WAPEN VAN EDE
boekhandel pel
HOFLEVERANCIER

GROTESTRAAT 91 - EDE

T
O
E
N
E
N
U

SINDS 1849



Fahrenheitstraat 24
Postbus 262
6710 BG Ede
Tel. : (0318) 624 523
Fax: (0318) 625 161

- 24 uurs glasservice
- Onderhoudsschilderwerk
- Nieuwbouw
- Utiliteitsbouw
- Isolatieglas
- Voorzetramen
- Rolluiken
- Zonweringen enz.

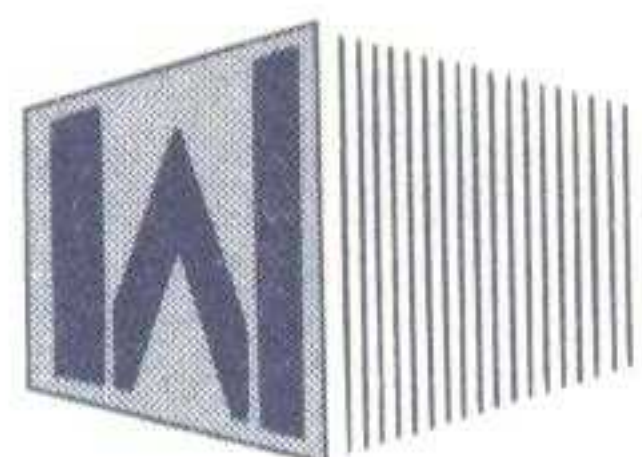
Periodieken, handelsdrukwerk,
brochures en folders
met vakmanschap vervaardigd bij:



DRUKKERIJ FROUWS EDE BV

Fahrenheitstraat 26, 6716 BR Ede, tel. (0318) 642 111, fax 642 757

**AANNEMERSBEDRIJF
WILLEMSSEN & ELBERTSEN EDE**



**NIEUWBOUW
VERBOUW EN ONDERHOUD**

Dwarsweg 10 - 6716 BJ Ede - Tel. (0318) 63 72 50 - Fax (0318) 63 97 62

**Geen project
of kantoor
is ons te groot!
En geen winkel
te klein!**

Ook dit project,
Historisch Museum Ede
is verzorgd door:



VAN DIJK B.V.

**INTERIEUR
VERZORGING**

ZANDLAAN 16 - 6717 LP EDE
TELEFOON (0318) 632 359